

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Beograd 2021

Arheologija u Srbiji
Projekti Arheološkog instituta u 2018. godini

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Urednici
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Beograd 2021

Izdavač:
Arheološki institut
Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd
www.ai.ac.rs

Za izdavača:
Miomir Korać

Urednici:
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Priprema:
Arheološki institut

Elektronsko izdanje
ISBN 978-86-6439-060-6

SADRŽAJ

- 11 Redakcija, *Uvod*
- Arheološka iskopavanja i rekognosciranja***
- 17 Slaviša Perić, Olga Bajčev, Ružica Arsenijević, Đurđa Obradović, Vesna Popović, Ivana Dimitrijević, *Arheološka istraživanja na nalazištu Slatina – Turška Česma u Drenovcu u 2018. godini*
- 25 Aleksandar Bulatović, Aleksandar Kapurañ, Dragan Milanović, Tatjana Trajković-Filipović, *Lokalitet Velika Humska Čuka – iskopavanja 2018. godine*
- 33 Ognjen Mladenović, Jan Jon, Aleksandar Bulatović, Artur Bankof, Vejn Pauerl, Ondžej Hvojka, Vojislav Filipović, Rada Gligorić, *Lokalitet Spasovine u selu Milina: preliminarni rezultati istraživanja 2018. godine*
- 43 Dragan Milanović, *Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave u 2018. godini*
- 53 Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Prljuša, Mali Šturac: istraživanje u 2018. godini*
- 61 Ivan Vranić, *Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2018. godine*
- 69 Sofija Petković, Igor Bjelić, Gordan Janjić, Nikola Radinović, *Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija u 2018. godini*
- 79 Nadežda Gavrilović-Vitas, Gordana Milošević Jevtić, *Građevina sa Oktogonom, Gradsko Polje, Niš: arheološka istraživanja u 2018. godini*
- 91 Stefan Pop-Lazić, Ričard Majls, Bojan Popović, Bernadet Makol, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Aleksandar Stamenković, *Arheološka iskopavanja nalazišta Glacov Salaš 2018. godine*

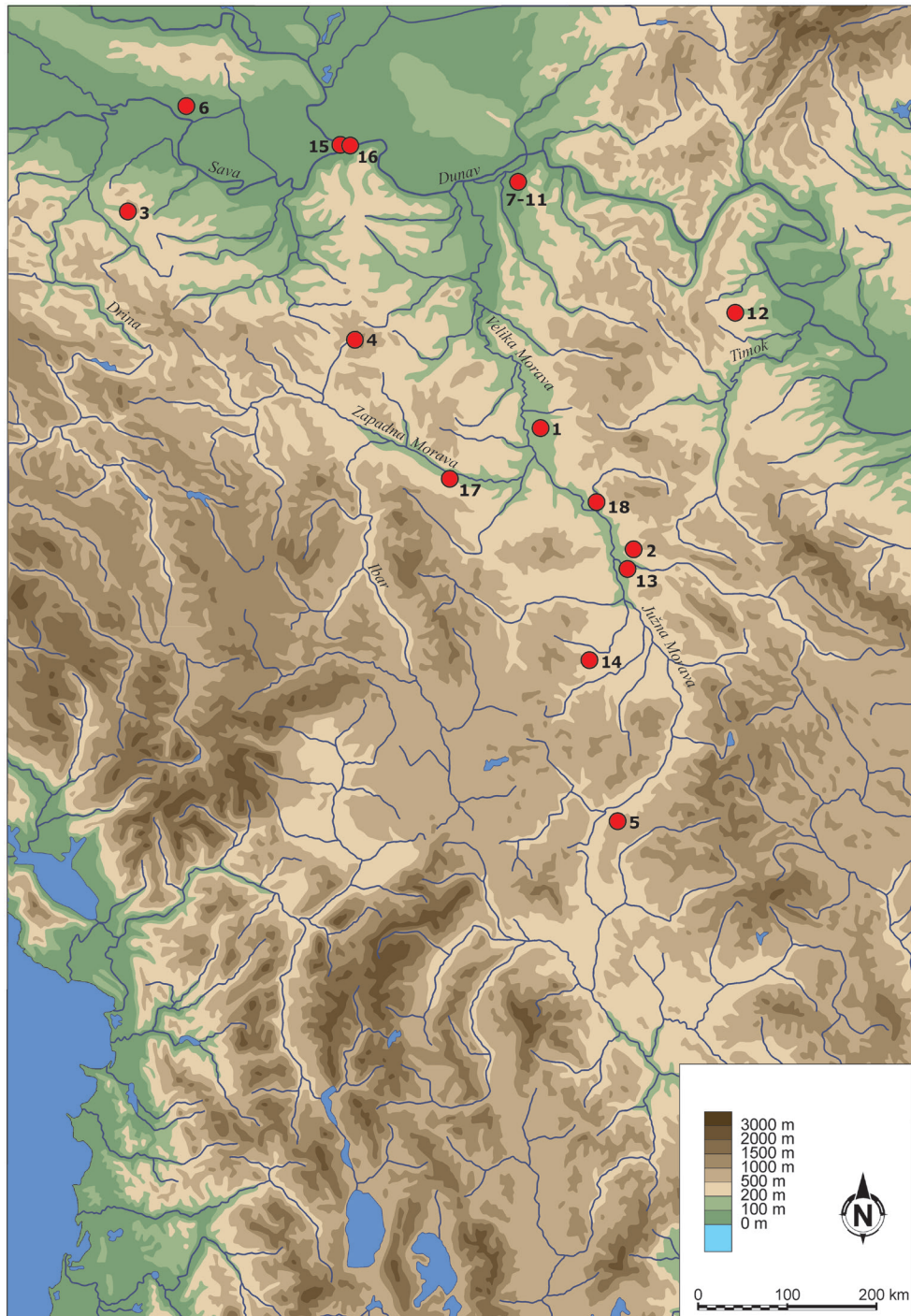
- 99 Bebina Milovanović, Nemanja Mrđić, Ilija Danković, *Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2018. godini*
- 113 Saša Redžić, Ilija Danković, Mladen Jovičić, *Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) tokom 2018. i početkom 2019. godine*
- 127 Mladen Jovičić, Saša Redžić, Bebina Milovanović, *Zaštitna arheološka istraživanja nekropole na lokalitetu Više Grobalja (Viminacijum) u 2018. godini*
- 143 Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2018. godini*
- 157 Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Snežana Golubović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja severnog bedema u 2018. godini*
- 173 Stefan Pop–Lazić, Uglješa Vojvodić, Bojan Popović, Vesna Bikić, *Zaštitna arheološka istraživanja na Beogradskoj Tvrđavi u 2018. godini – lokalitet Veliki Kalemegdan*
- 181 Vujadin Ivanišević, Bernar Bavan, Ivan Bugarski, *Caričin Grad – arheološka istraživanja u 2018. godini*
- 191 Ivan Bugarski, Vesna Bikić, Milica Tomić, *Istraživanja prostora Stare Sinagoge u Beogradu 2018. godine*
- 203 Marin Bugar, Ivan Bugarski, Uglješa Vojvodić, Milica Radišić, Dimitrije Marković, *Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2018. godini: rezultati iz Trsteničkog kraja*

Analize arheološkog materijala

- 219 Dragana Vulović, Ilija Mikić, Nataša Miladinović-Radmilović, *Metodologija antropoloških istraživanja grupnih i masovnih sahrana*
- 229 Radmila Zotović, *Silvanov kult na području Srbije – kratka crtica iz proučavanja kultova na tlu Srbije*
- 237 Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, *Rezultati obrade keramičkog materijala iz objekta br. 18 sa lokacije Nad Klepečkom, Viminacijum*
- 245 Josip Šarić, *Kremen za puške kremenjače u Beogradskoj tvrđavi*

Projektne i drugi izveštaji

- 253 Slaviša Perić, Projekat *Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije*
- 273 Ivana Popović, Projekat *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije*
- 287 Miomir Korać, Projekat *IRS – Viminacium, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije*
- 301 Vujadin Ivanišević, Projekat *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva*
- 315 Emilija Nikolić, Jelena Anđelković Grašar, *Arheološki park Viminacium i Živa Award 2018*
- 325 Ivana Kosanović, *24. međunarodni Limes kongres (24th International Limes Congress, Serbia, Belgrade-Viminacium, 2-9th September 2018)*
- 331 Sanja Slankamenac, *Izdavačka delatnost Arheološkog instituta u 2018. godini*

Uvod

Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2018. godini predstavlja osmi u nizu zbornika radova, čije je izdavanje inicirano tokom 2011. godine, sa ciljem da se predstave preliminarni izveštaji brojnih i raznovrsnih projekata koji se realizuju u okviru Arheološkog instituta.

Radovi su grupisani u tri tematske celine: izveštaji sa iskopavanja i rekognosciranja, analize arheološkog materijala, i izveštaji naučnih projekata i drugih aktivnosti.

Osnovnu delatnost Arheološkog instituta čini rad na projektima koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Tokom 2018, nastavljen je rad na projektima započetim 2011. godine, i Arheološki institut je vodeća institucija za četiri, odnosno jedna od institucija u okviru još tri projekta. Pored toga, Arheološki institut je, u saradnji sa brojnim institucijama kulture u Srbiji, bio angažovan na većem broju projekata koji su finansirani preko programa Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, a takođe je učesnik i većeg broja međunarodnih projekata. Tokom 2018. godine, Arheološki institut je rukovodio ili učestvovao na iskopavanjima većeg broja lokaliteta iz perioda praistorije, antike, srednjeg veka i modernog doba, sproveo je dva projekta rekognosciranja, a takođe su saradnici Instituta bili angažovani na analizama raznovrsnog arheološkog materijala, uzeli učešća na većem broju regionalnih i međunarodnih konferencija, održali predavanja po pozivu i objavili brojne radove u nacionalnim i međunarodnim časopisima, monografijama i tematskim zbornicima.

U 2018. godini, Arheološki institut je organizovao međunarodnu konferenciju *XXIV International Limes Congress*,¹ i uzeo učešća u radionici *US-Serbia and West Balkan Data Science Workshop*, koju su podržali US National Science Foundation i Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Arheološka iskopavanja i rekognosciranja u 2018. godini:

1. Slatina – Turska Česma u Drenovcu
2. Velika Humska Čuka
3. Spasovina u selu Milina
4. Prljuša, Mali Šturac
5. Kale u Krševici
6. Glacov Salaš – Glac
- 7-11. Viminacijum (lok. Legijski logor – Severni bedem, Legijski logor – Zapadni bedem, Rit, Pećine, Više Grobalja)
12. Vrelo – Šarkamen
13. Gradsko Polje – Niš
14. Caričin Grad
15. Beogradska tvrđava – Veliki Kalemegdan
16. Stara Sinagoga u Beogradu
17. Prospekcija donjeg toka Zapadne Morave (Trstenik)
18. Prospekcija donjeg toka Južne Morave (Sokobanja, Niš i Aleksinac)

Projekti Arheološkog instituta koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije:

Projekti u kojima je Arheološki institut rukovodeća institucija:

1. *Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije* (OI 177020), rukovodilac dr Slaviša Perić;
2. *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (OI 177007), rukovodilac dr Ivana Popović;
3. *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva* (OI 177021), rukovodilac dr Vujadin Ivanišević;
4. *IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije* (III 47018), rukovodilac dr Miomir Korać.

Projekti u kojima je Arheološki institut jedna od institucija:

1. *Bioarheologija drevne Evrope: ljudi, biljke i životinje u praistoriji Srbije* (III 47001), rukovodilac prof. dr Sofija Stefanović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu;
2. *Kulturne promene i populaciona kretanja u ranoj praistoriji centralnog Balkana* (OI 177023), rukovodilac prof. dr Dušan Mihailović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu;
3. *Etnogeneza Srba u srednjem veku (rani srednji vek) – Usporedna analiza istorijsko-kulturnog nasleđa, genetskog materijala i predmeta materijalne kulture sa aspekta analitičke hemije* (III 47025), rukovodilac dr Irena Cvijanović, Istorijski institut.

Projekti finansirani preko programa Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije: *Stalna arheološka radionica – srednje Pomoravlje u neolitizaciji jugoistočne Evrope. Drenovac - neolitski megalopolis*; ostale institucije koje učestvuju: Zavičajni muzej Paraćin;

Konzervacija, restauracija i prezentacija neolitske arhitekture u Drenovcu;

Arheološka istraživanja na lokalitetu Velika humska čuka u Humu kod Niša; ostale institucije koje učestvuju: Narodni muzej Niš;

Prospekcija Malog Šturca - istraživanje praistorijskog rudarstva: istraživanje zapadne granice okna Objekat 1; ostale institucije koje učestvuju: Muzej rudničko-takovskog kraja, Gornji Milanovac;

Vrelo-Šarkamen, arheološka istraživanja; ostale institucije koje učestvuju: Muzej Krajine Negotin;

Građevina sa oktagonom, Gradsko polje, Niš; ostale institucije koje učestvuju: Narodni Muzej Niš i Zavod za zaštitu spomenika kulture Niš;

Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave; ostale institucije koje učestvuju: Narodni muzej Niš, Centar za kulturu i umetnost Aleksinac i Narodna biblioteka Stevan Sremac Sokobanja;

Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave; ostale institucije koje učestvuju: Narodni muzej, Kruševac;

Izrada finalne dokumentacije i obezbeđivanje trajnog i bezbednog skladištenja osteološkog materijala sa ranijih antropoloških istraživanja u Sirmijumu; ostale institucije koje učestvuju: Muzej Srema u Sremskoj Mitrovici.

Međunarodni projekat sufinansiran sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije:

Srpsko-francusko-nemačka arheološka istraživanja u oblasti Caričinog grada; ostale institucije koje učestvuju: École Française de Rome; Centre National de la Recherche Scientifique, Strasbourg; Römisch-Germanisches Zentralmuseum/ Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte, Mainz; Université de Strasbourg; Johannes Gutenberg-Universität, Mainz.

Međunarodni projekti:

Arheološka istraživanja naseobinskih sistema, sahranjivanja i rudnih resursa u bronzanom dobu severozapadne Srbije (projekat Jadar); ostale institucije: Muzej Jadra, Loznica, Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo, Brooklyn College, New York (USA); finansiranje: Ministarstvo kulture i informisanja RS, Institute for Aegean Prehistory (USA), PSC-CUNY Research Award program (USA);

Visualizing the unknown Balkans; ostale institucije: Narodni muzej Leskovac, Institut für Orientalische und Europäische Archäologie (OREA), Wien, finansiranje: Innovation Fund „Research, Science and Society“ of the Austrian Academy of Sciences;

ARKWORK projekat: COST akcija (COST action) br. 15201 (CA 15201), projekat Evropske Unije (EU Framework Programme Horizon 2020), rukovodeća institucija: Uppsala universitet, <https://www.arkwork.eu>;

ArchaeoLandscapes International: mreža institucija proistekla iz projekta ArchaeoLandscapes Europe;

DANUBIUS Organisation ecclésiastique et topographie chrétienne du Bas-Danube pendant l'Antiquité tardive (IIIe-VIIIe siècles ap. J.-C.); ostale institucije koje učestvuju: HALMA Histoire, Archéologie, Littérature des Mondes Anciens Universitet, „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас, Софийски универзитет „Св. Климент Охридски“, Регионален исторически музей Силистра, Регионален истрочески музей Варна, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” - Bucharest, Instituti i Arkeologjisë, Université du Québec à Rimouski, Univerza v Ljubljani, University of Leicester, GWZO Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa.

The paleogenetics of southem Europeans, admixture, selection and transflormations, ostale institucije koje učestvuju: Universität Wien.

Život na rimskoj cesti – komunikacije, trgovina i identiteti na rimskim cestama u Hrvatskoj od 1-8 st.: ostale institucije koje učestvuju: Institut za arheologiju, Zagreb; projekat financira Zaklada za znanost Republike Hrvatske.

Napomene:

1 <http://limes2018.org>

*Arheološka iskopavanja
i rekognosciranja*

Saša Redžić, Arheološki institut, Beograd
Ilija Danković, Arheološki institut, Beograd
Mladen Jovičić, Arheološki institut, Beograd

ZASTITNA ARHEOLOŠKA ISKOPAVANJA NA LOKALITETU PEĆINE (VIMINACIJUM) TOKOM 2018. I POČETKOM 2019. GODINE

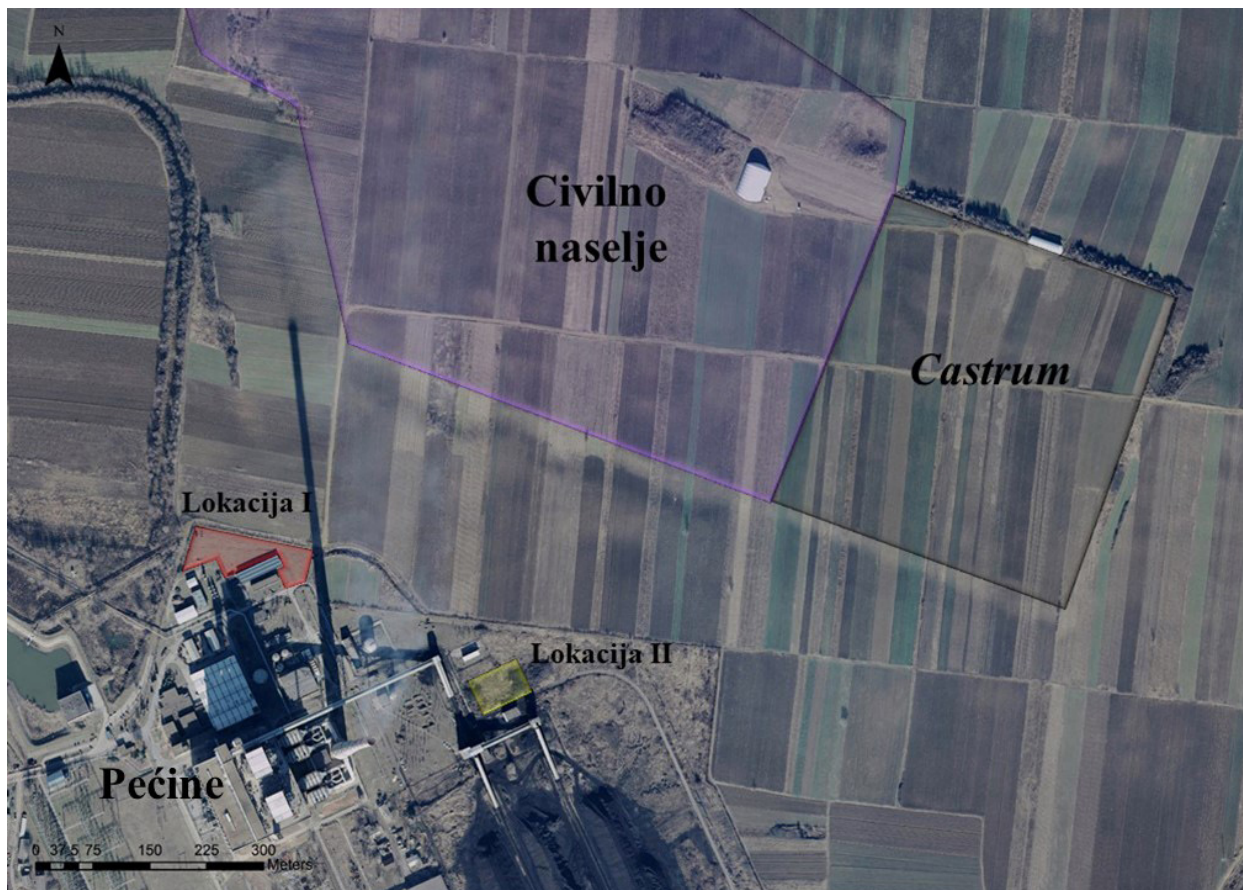
Lokalitet Pećine nalazi se jugozapadno od civilnog naselja antičkog Viminacijuma (sl. 1). Relativno je dobro poznat u stručnoj literaturi, a arheološka istraživanja se na njemu, sa dužim i kraćim prekidima, vrše duže od jednog stoleća.¹ Pionirske korake preduzeo je Mihajlo Valtrović krajem 19. veka, kada je na ovom prostoru konstatovao postojanje nekropole (Korać, Mikić 2014, 12). Sedamdesetih godina prošlog veka, u sklopu priprema za izgradnju termoelektrane „Kostolac B“, počinju ekstenzivna zaštitna iskopavanja na lokalitetu, koja traju sve do 1990. godine. Tokom pomenutog perioda na Pećinama je istraženo oko 7000 grobova datovanih u period od 1. do 4. veka (Golubović 2004, 10-11, 14), ali i po jedna nekropola datovana u drugu polovinu 4. i početak 3. veka p. n. e., tj. latenski period (Jovanović 2018, 204), odnosno u srednjovekovnu epohu, od 12. do 14. veka (Спасић 1990). Pored celina funerarnog karaktera, na lokalitetu je konstatovana i radioničarska aktivnost, potvrđena otkrićem jedanaest opekarskih i četrnaest keramičarskih peći (Јордовић 1994).

Moderna era iskopavanja na lokalitetu uslovljena je izgradnjom trećeg bloka termoelektrane, kao i njegove prateće infrastrukture. Tokom 2015. godine istražen je segment kasnoantičke nekropole koja je iznedrila više od 150 sahrana (Jovičić *et al.* 2017). Naredna kampanja, 2016. godine, obuhvatila je iskopavanja antičkih nekropola datovanih u raspon od 2. do 4. veka, kasnoantičke memorijalne građevine oko koje se u 9. veku razvila još jedna nekropola, te opekarska peć i pridruženo pozajmište gline (Redžić *et al.* 2018a). Istraživanja sprovedena 2017. godine obogatila su saznanja o opekarskoj delatnosti na prostoru južno od grada, kroz otkriće još jedne peći (Redžić *et al.* 2018b, 64).

U periodu od 17. maja 2018. do 27. marta 2019. godine na lokalitetu Pećine vršena su arheološka iskopavanja na prostoru predviđenom za izgradnju postrojenja za preradu otpadnih voda i magacina u sklopu radova na izgradnji trećeg bloka termoelektrane „Kostolac B“. Radove je sprovela ekipa Arheološkog instituta². Pomenuti prostor istražen je u okviru 44 arheološke sonde, ukupne površine od 7335 m². Radovi su vršeni na dve lokacije (Sl. 1), i rezultati prezentovani u ovom izveštaju biće izloženi u skladu sa takvom podelom. Očekivano je da je najveći deo otkrivenih arheoloških celina bio funerarnog karaktera. Istražena su 82 groba, kao i jedna sekundarna depozicija ljudskih lobanja. Takođe su otkriveni i pozajmište gline datovano u kasnoantički period, dva bunara i segment rova.

Lokacija I

Lokacija I je pozicionirana u samom severozapadnom uglu lokaliteta Pećine, 250 m južno od grada Viminacijuma, a severno od poteza na kojem je tokom kampanja sprovedenih 80-ih godina prošlog veka otkriveno 13 monumentalnih porodičnih grobnica i memorijalnih građevina, raspoređenih u pravcu zapad-istok (Milošević-Jevtić 2014, 324).

Slika 1. Položaj lokaliteta Pećine sa istraženim lokacijama.

Na lokaciji I je u okviru 31 arheološke sonde ispitana površina od 4495 m², koja se može uslovno podeliti na istočni i zapadni deo budući da se situacija u njima u velikoj meri razlikuje (sl. 2).

U istočnom segmentu istraženog prostora, otkrivena je nekropola datovana u 4. vek n. e., koja je iznedrila 43 sepulkralne celine. Najdominantnije zastupljeni tip, u 31 slučaju, predstavljaju grobnice trapezastog preseka. U pitanju je luksuzniji vid funerarne arhitekture kasnoantičkog perioda, što je, pored činjenice da su u blizini otkriveni već pomenuti mauzoleji, još jedan pokazatelj da se radi o delu nekropole rezervisanom za stanovnike Viminacijuma veće platežne moći. Takođe, poznato je da su neke od grobnica trapezastog preseka otkrivenih prilikom iskopavanja u 20. veku, bile ukrašene oslikanom zidnom dekoracijom (Korać 2007, 247-260). Po svemu sudeći, radi se o porodičnim grobnicama, o čemu svedoči otkriće ostataka više od jedne individue u četiri celine otkrivene tokom 2018. godine (sl. 3).

Slika 2. Lokacija I.

Pored pomenutih grobnica, otkriveno je i osam sahrana u različitim konstrukcijama od opeke, dok su po dva pokojnika bila položena u drveni sanduk, odnosno slobodno ukopana. Nezavisno od tipa sahrane, sve otkrivene celine su orijentisane u pravcu zapad-istok.

Najupadljivija karakteristika istraživanog dela nekropole je, nažalost, činjenica da je ovaj prostor bio prepoznat od strane pljačkaša kao plodonosan. Njihova aktivnost je rezultirala visokim stepenom devastacije grobnih celina koje su bile konstruisane od opeke. Na čak 35 grobova uočeni su tragovi pljačke, a u dva su otkrivene i šipke od gvožđa savijene na jednom kraju, koje su korišćene za sondiranje terena u potrazi za plenom. Jedna od grobnica trapezastog preseka je nakon pljačke poslužila kao otpadna jama u koju je bačen leš konja. Dodatno su neki od grobova bili oštećeni i radovima na izgradnji infrastrukture za potrebe termoelektrane. Na taj način je iskopima za cevi i šahtove negirano osam sahrana. Sve navedeno je uslovalo lošu očuvanost skeletnog materijala, pa su tako u samo devet grobova otkriveni skeleti ili delovi skeleta u artikulaciji, u 18 su konstatovane dislocirane kosti, dok u preostalim celinama nije bilo humanih osteoloških ostataka.

Još jedna posledica ekstenzivne pljačke je i oskudnost pokretnog arheološkog materijala pohranjenog uz pokojnike, pri čemu u 31 grobu nije otkriven nijedan predmet. Najbrojniji su nalazi novca od bronzе, zastupljeni sa sedam primeraka. Šest ih je iskovano za vreme IV veka, dok jedan potiče iz vremena vladavine cara Lucija Domicija Aurelijana. Poslednja moneta je otkrivena u ispuni jednog od grobova gde je najverovatnije dospela prilikom pljačke. Otkrivene su još i dve naušnice od bronzе, pojasni jezičak od istog materijala, ostaci dve ogrlice od staklenih perli, kao i posuda od stakla. Unutar jedne od opljačkanih grobnica pronađeni su nadgrobni cipus (sl. 4) i fragment statue lava od kamena.

Posebno treba izdvojiti grob pokojnika sahranjenog u sanduku od drveta, kod kojeg se sa leve strane lobanje nalazila naušnica od srebra, a u predelu karlice pređica od gvožđa. Ispod kostiju grudnog koša i desne nadlaktice otkriveno je šest gvozdениh vrhova strela različite forme, koje su se, po svojoj prilici, u trenutku sahrane nalazile u tobolcu.

Sagledavanje situacije u zapadnom segmentu lokacije I bilo je umnogome otežano brojnim iskopi- ma načinjenim za potrebe izgradnje infrastrukture termoelektrane. Na ovom prostoru konstatovano je postojanje velikog iskopa koji je najverovatnije imao funkciju pozajmišta gline. Slične celine su u više navrata istraživane na teritoriji viminacijumskog agera (Danković, Petaković 2014, 63; Redžić *et al.* 2018a; Milovanović *et al.* 2019, 103-104), s tim što je novootkriveno glinište na lokalitetu Pećine prvo do sada datovano u period kasne antike. To je potvrđeno otkrićem osam novaca od bronzе iskovanih u periodu 4. veka, od kojih su se neki nalazili na samom dnu iskopa. Usled već pomenutih recentnih radova, ali i činjenice da je pozajmište gline izlazilo iz gabarita prostora predviđenog za istraživanje, nisu poznate njegove definitivne dimenzije. U pravcu zapad-istok se pruža u dužini

Slika 3. Grobnica trapezastog preseka sa ostacima jedne odrasle i dve subadultne individue.

Slika 4. Nadgrobnii cipus.

od preko 55 m, bez jasno definisanih ivica, dok je u pravcu jug-sever istražen u maksimalnoj dužini 19,6 m, budući da se pruža dalje ka severu, ispod ograde elektrane, ka civilnom naselju Viminacijuma.

Na prostoru oko pozajmišta gline otkrivena su 33 groba. Osnovne karakteristike ovog dela nekropole se umnogome razlikuju u odnosu na situaciju konstatovanu u istočnom segmentu lokacije I. Pre svega, dominantan tip sahranjivanja je polaganje u prostu grobnu raku u dvanaest slučajeva. Slede različite konstrukcije od opeka (6), dok su otkrivene samo dve grobnice trapezastog preseka. Izdvajaju se i dva sarkofaga, po jedan od kamena i olova. Orijentacija grobova je raznovrsnija. Pravac zapad-istok je i dalje najzastupljeniji (13 slučajeva), ali je prisutno još pet različitih orijentisanja.

Nema sumnje da je glinište formirano na mestu starije nekropole. Potvrda za takvu konstataciju je otkriće pojedinačnih ljudskih kostiju kao i tri lobanje u ispuni iskopa. Grobovi u zapadnom delu lokacije takođe su bili meta pljačke i devastacije prilikom radova teškom mehanizacijom, međutim, inventari ih u bar dva slučaja datuju u period 3. veka. Postojanje starijeg horizonta sahranjivanja potvrđeno je u graničnom delu istočnog i zapadnog segmenta, gde je grob slobodno ukopanog pokojnika negiran izgradnjom kasnoantičke grobne konstrukcije. Dve grobnice trapezastog preseka otkrivene su u najjužnijem delu zapadnog segmenta, sa zapadne strane skladišta opasnog otpada, označenog na slici 2, te se može pretpostaviti da se kasnoantička nekropola prostirala i ispod ovog objekta. Bitno je napomenuti

i da je jedan od grobova datovan u period 6. veka, i biće posebno obrađen u sklopu ovog izveštaja.

Pokretni arheološki materijal u grobovima otkrivenim u zapadnom segmentu lokacije su u po dva slučaja činili ostaci niski od perli od stakla, odnosno gagata, i narukvice od bronz. Takođe su otkriveni prsten i igla od srebra, prsten i bula od bronz, kao i šunegle od gvožđa.

Brojnošću i raznovrsnošću grobnih priloga izdvaja se sarkofag od olova, koji je nažalost oštećen prilikom radova na polaganju cevi za odvodnjavanje, tako da je i sam inventar nepotpun. Skelet je dislociran, a očuvane su samo kosti šaka i delovi karlice. Pored kraće strane sarkofaga otkriveni su ostaci drvene škrinje unutar koje je bilo pohranjeno pet posuda od stakla i ljuštura morske školjke (sl. 5 i 6), kao i još jednog manjeg drvenog kovčežića, dimenzija 25 x 15 cm. Unutar sarkofaga otkriveni su balsamarijum od stakla, predmet od slonovače i grupa artefakata od kosti: 53 igle malih dimenzija, tri igle sa ušicama i jedna spatula. Uz sarkofag je otkrivena i firma lampa od keramike sa pečatom majstora: FORTIS.

Slika 5. Sarkofag od olova – posude od stakla i ljuštura morske školjke.

Sarkofag od kamena je takođe u velikoj meri bio uništen prilikom pljačke, tako da je očuvano samo dno kovčega i najniže zone stranica. Na jednoj od dužih strana uočljivi su donji delovi dve profilisane metope između kojih je bilo smešteno epigrafsko polje. U levoj, bolje očuvanoj metopi, uočljiva je ljudska predstava od koje su sačuvane noge u čizmama. Sa obe strane nogu nalaze se životinje, koje su glavama okrenute jedna drugoj. Prednje noge ovih bića su savijene, u klečećem stavu, dok se na glavama mogu uočiti uvijeni rogovi, što navodi na zaključak da je reč o predstavama ovnova. Verno su prikazani papci na nogama, kao i runo. Desna metopa je nešto lošije sačuvana, mada bi se po obrisima predstave moglo pretpostaviti da se radi o identičnom prikazu.

Potrebno je spomenuti još dve celine istražene u zapadnom segmentu lokacije I. U prvom slučaju radi se o ukopu u koji je sekundarno pohranjeno četrnaest ljudskih lobanja (sl. 7). Najverovatnije se radi o depoziciji delova skeleta iz grobova oštećenih kasnijim aktivnostima na lokalitetu. Takođe je otkriven i bunar, koga zbog nedostatka vremena i otežanih uslova rada nije bilo moguće u potpunosti isprazniti. Tokom nedavnih kampanja u istočnom delu viminacijumskog agera otkriveno je više od dvadeset sličnih objekata za kaptiranje vode (Danković, Bogdanović 2017; Milovanović *et al.* 2018: 48-50; Milovanović *et al.* 2019: 102).

Grob iz vremena Seobe naroda

Kao što je već napomenuto, jedna funerarna celina je datovana u period Seobe naroda. Skeletno sahranjeni pokojnik bio je položen u jednostavnu grobnu raku u opruženom stavu, sa rukama ispruženim uz telo. Sa desne strane lobanje bila je položena posuda od keramike, a ispod desnog ramena kompozitni češalj od kosti. Dve fragmentovane pređice od gvožđa nalazile su se u predelu karlice. Sa leve strane pokojnika bila je pohranjena spata od gvožđa, a sa desne strane stopala vrh koplja od istog materijala (Sl. 8 i 9).

Keramički lonac pripada tipu I prema klasifikaciji ranovizantijske grnčarije sa viminacijumskog lokaliteta Svetinja, utvrđenja 6. veka u kojem je posvedočeno prisustvo federatske posade, gde su takve posude datovane od 567. do 596. godine (Popoviћ 1988, 19, sl. 16/1-5). Dvosekla spata pripada tipu mačeva sa balčakom i sečivom koji se spajaju pod približno pravim uglom, a izdvaja se još i po izduženoj jabučici od bronce. Ovakav tip oružja se široko datuje, i poznat je na evropskoj teritoriji od početka Seobe naroda, dok u Srednjem Podunavlju ostaje u upotrebi sve do avarske epohe (Ivanišević *et al.* 2006, 37, type 14.1, Fig. 21/3). Izduženo listoliko koplje pripada dobro poznatom tipu posvedočenom u periodu Seobe naroda, kako na prostoru Carstva, tako i u Barbarikumu. Koristili su ga pripadnici germanskih plemena, ali i Sloveni i Avari (Ivanišević *et al.* 2006, 39, type 14.3.2, Fig. 22/7,8). Dva koplja istog tipa otkrivena su u G-113 na viminacijumskom lokalitetu Više grobalja, datovanom u drugu trećinu 6. veka (Bugarski, Ivanišević 2018: 319). Nažalost, koštani češalj je otkriven u izuzetno lošem stanju, i pre konzervacije nije moguće diskutovati o njegovom tipu i datovanju.

Imajući sve navedeno u vidu, najverovatnije hronološko opredeljenje sahrane je u drugoj polovini ili poslednjoj trećini 6. veka, što bi odgovaralo poslednjoj fazi germanskog prisustva u Viminacijumu (Bugarski, Ivanišević 2018, 304). Grob se na taj način može dovesti u vezu sa garnizonom federata koji je bio smešten u utvrđenju Svetinja ili na nekom drugom, za sada neistraženom mestu na području Viminacijuma.

Lokacija II

Lokacija II je pozicionirana u severnom uglu lokaliteta Pećine, približno 300 m južno od viminacijumskog civilnog naselja (sl. 1), i na njoj je u okviru 13 arheoloških sondi ispitana površina od 2840 m² (sl. 10). Po svemu sudeći, ovim prostorom je obuhvaćen periferni deo nekropole, budući da je otkriveno svega šest

Slika 6. Sarkofag od olova – radovi na čišćenju nalaza.

grobova, od čega se u dva slučaja radilo o sahranama kremiranih, dok su preostale četiri pripadale inhumiranim pokojnicima. Takođe je konstatovano postojanje po jednog rova i bunara. Sve celine su bile lokalizovane u zapadnom delu istražne površine.

Obe sahrane sa kremacijom su u vidu prostih grobnih raka sa zapečenim stranicama, tj. pripadaju tipu Mala Kopašnica-Sase I (Јовановић 1984, 100-101). Jedan grob je bio orijentisan u pravcu sever-jug, a drugi zapad-istok. Pokretni materijal iz prve celine sastojao se od tri krčaga i jedne lampe od keramike. Disk lampe ukrašen je reljefnom predstavom gladijatora. Druga sahrana je iznedrila raznovrsniji reperotar koga su činila tri krčaga, pehar, zdela i lampa od keramike, dva balsamarijuma od stakla, ostaci kovčežića, ogledalo od bronzе i šunegle od gvožđa (sl. 11).

Grobovi skeletno sahranjenih pokojnika su u dva slučaja bili orijentisani u pravcu zapad-istok, a u po jednom u pravcu sever-jug, odnosno jug-sever. Bez izuzetaka radi se o polaganju pokojnika u jednostavnu grobnu raku. Jedna individua je sahranjena u fetalnom položaju.

Grobni prilozi konstatovani su u samo jednoj celini koja je pripadala pokojniku dečjeg uzrasta. Inventar su činili krčag, lonac, pehar i lampa od keramike, kao i dva novca od bronzе iskovanа za vreme vladavine imperatora Marka Ulpija Trajana.

Slika 7. Sekundarna depozicija ljudskih lobanja.

Slika 8. Grob iz vremena Seobe naroda.

Pomenuti bunar nije bilo moguće u potpunosti isprazniti iz istih razloga kao i u slučaju onog otkrivenog na lokaciji I. Istraženi segment rova imao je dužinu od 14 m, i najverovatnije je predstavljao drenažni kanal komunikacije koja je prolazila ovim delom agera.

* * *

Uprkos svim ograničenjima koja su donela iskopavanja na terenu opustošenom dugogodišnjim aktivnostima pljačkaša i ekstenzivnim radovima na izgradnji infrastrukture termoelektrane „Kostolac B“, može se konstatovati da je kampanja sprovedena na lokalitetu Pećine tokom 2018. i početkom 2019. godine dala zadovoljavajuće rezultate.

Pre svega, obogaćena su znanja o prostornom planu nekropola lociranih južno od viminacijumskog civilnog naselja. Potvrđena su ranija zapažanja da u periodu kasne antike prestaje širenje nekropola sve dalje od grada, te da se grobovi u ovom periodu ukopavaju u starije horizonte sahranjivanja. Izuzetno je značajno i otkriće funerarne celine datovane u period Seobe naroda, na prostoru na kome ostaci iz ovog perioda nisu do sada konstatovani.

Interesantno je još i otkriće pozajmišta gline, datovanog u period 4. veka, što govori i o lokalizovanju kasnoantičke zanatske proizvodnje bliže gradu nego što je to bio slučaj u ranijem razdoblju.

Bibliografija:

- **Bugarski, Ivanišević 2018** – I. Bugarski, V. Ivanišević, Sixth-Century Foederati from the Upper Moesian Limes: Weapons in a social context, in: M. Korać (ed.), *Vivere Militare Est. From Populus to Emperors – Living on the Frontier*, Volume I, Belgrade, 2004, 291-332.
- **Danković, Bogdanović 2017** – I. Danković, A. Bogdanović, Contribution to the knowledge of Viminacium's water supply, in: S. Forțiu (ed.), *Arheovest V 1. In honorem Doina Benea. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Timișoara, 25 noiembrie 2017*, Szeged 2017, 469-481.
- **Danković, Petaković 2014** – I. Danković, S. Petaković, Istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum), u: D. Antonović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2013. godini*, Beograd 2014, 60-63.

Slika 9. Grob iz vremena Seobe naroda – radovi na podizanju skeleta.

- **Golubović 2004** – S. Golubović, *Sahranjivanje u Viminacijumu od I do IV veka*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd, 2004.
- **Ivanišević et al. 2006** – V. Ivanišević, M. Kazanski, A. Mastykova, *Les nécropoles de Viminacium à l'époque des Grandes Migrations*, Paris, 2006.
- **Јордовић 1994** – Ч. Јордовић, Грнчарски и цигларски центар у Виминацијуму, *Саопштења XXVI*, 95-105.
- **Јовановић 1984** – А. Јовановић, *Римске некрополе на територији Југославије*, Београд, 1984.
- **Jovanović 2018** – B. Jovanović, *Early La Tène Pećine Necropolis*, Belgrade, 2018.
- **Jovičić et al. 2017** – M. Jovičić, I. Danković, M. Mitić, *Zaštitna arheološka iskopavanja kasnoantičke nekropole na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2015. godine*, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd 2017, 56-61.
- **Korać 2007** – M. Korać, *Slikarstvo Viminacijuma*, Beograd, 2007.
- **Korać, Mikić 2014** – M. Korać, Ž. Mikić, *Antropološka kolekcija Viminacium: nekropola Pećine*, Beograd 2014.

- **Milošević-Jevtić 2014** – G. Milošević-Jevtić, Architecture of „Family Mausoleums“ on Danube Limes between Singidunum and Pontes, *SGEM 2014, Conference on Anthropology, Archaeology, History and Philosophy*, Vol. 1, No. SGEM 2014 Conference Proceedings, September 1-9, 2014, 323-330.
- **Milovanović et al. 2018** – B. Milovanović, I. Kosanović, N. Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2016. godini*, Beograd 2018, 43-53.
- **Milovanović et al. 2019** – B. Milovanović, N. Mrđić, I. Kosanović, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2017. godini, u: I. Bugarski, V. Filipović, N. Gavrilović Vitas (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2017. godini*, Beograd 2019, 97-108.
- **Поповић 1988** – М. Поповић, Светиња, нови подаци о рановизантијском Виминацијуму, *Сџаринар* XXXVIII/1987, 1-35.

Slika 10. Lokacija II nakon završetka istraživanja.

- **Redžić et al. 2018a** – S. Redžić, M. Jovičić, N. Mrđić, D. Rogić, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Pećine (Viminacium) 2016. godine, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2018. godini*, Beograd 2017, 79–90.
- **Redžić et al. 2018b** – S. Redžić, I. Kosanović, M. Jovičić, Lj. Jevtović, New evidence of brick production at Viminacium, in: M. Korać (ed.), *24. LIMES Congress, Book of Abstracts*, Belgrade, 64.
- **Спасић 1990** – Д. Спасић, Средњовековна некропола „Код гробља“ у Старом Костолцу, *Viminacium* 4-5 (1989/1990), 157–175.

Napomene:

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu *IRS – Viminacium, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanja materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije* (III 47018), koji finansira Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Istraživanja su vršena pod rukovodstvom Miomira Koraća, a stručnu ekipu činili su arheolozi Saša Redžić, Mladen Jovičić, Ilija Danković, Bebina Milovanović, Milan Savić, Nemanja Mrđić, Goran Stojić, Ivan Bodanović, Ana Mitić, Milica Marjanović, Ljubomir Jevtović, Ilija Mikić i Igor Milošević.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904:061.6(497.11)"2018"(082)(0.034.2)
902.2(497.11)"2018"(082)(0.034.2)

ARHEOLOGIJA u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti
Arheološkog instituta u 2018. godini / urednici Selena
Vitezović, Milica Radišić, Đurđa Obradović. - Elektronsko izd.
- Beograd : Arheološki institut, 2021 (Beograd : Arheološki
institut). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Sistemska zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane
dokumenta. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz
tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6439-060-6

a) Археолошки институт (Београд) - Истраживања - 2018
- Зборници b) Археолошка истраживања - Србија - 2018
- Зборници

COBISS.SR-ID 40712457

